

А. Г. Цымбал

**ФІНАНСАВЫЯ АСПЕКТЫ НАЦЫСЦКАЙ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ
Ў АКУПАВАНАЙ БЕЛАРУСІ 1941–1944
У СВЯТЛЕ ТРАФЕЙНЫХ ДАКУМЕНТАЎ НАРБ**

Трафейныя дакументы германскага паходжання, што захоўваюцца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь маюць выключную значнасць для аналізу палітыкі, практыкі і наступстваў нацысцкага эканамічнага генацыду на акупаванай тэрыторыі Беларусі. Палітыку акупантаў адносна сельскай гаспадаркі і сельскіх жыхароў, у першую чаргу ўсходняй частцы Беларусі раскрывае фонд 412 НАРБ (Гаспадарчая інспекцыя групы армій “Цэнтр”).

Матэрыялы фонда змяшчаюць пастановы, дырэктывы, загады, распараджэнні, цыркуляры, інструкцыі гаспадарчага штаба Остланда, гаспадарчай інспекцыі і гаспадарчага кіраўніка пры Галоўным ваенным камандаванні групы армій “Цэнтр”. Сярод дакументальнай спадчыны акупацыйных гаспадарчых структур знаходзяцца справаздачы, статыстычныя дадзеныя, перапіска аб стане і развіцці тэкстыльнай прамысловасці, ходзе аднаўлення і рабоце тарфяных заводаў, папяровых фабрык і прадпрыемстваў тэкстыльнай прамысловасці, забеспячэнні іх сыравінай і палівам, выкананні вытворчай праграмы, памерах ворных і лугавых земляў па раёнах Беларусі, пасевах азімых, яравых і тэхнічных культур, стане саўгасаў і колькасці працоўнай сілы ў калгасах. Сярод дакументаў утрымліваюцца карткі вытворчых магутнасцей і спісы дзеючых прадпрыемстваў, а таксама ўказы, інструкцыі і іншыя дакументы адносна арганізацыі эксплуатацыі рэсурсаў акупаванай Беларусі ў галіне сельскай гаспадаркі і выкарыстанні працы беларускага сельскага насельніцтва.

Акупацыйныя ўлады ў сельскай гаспадарцы захавалі калгасную сістэму. Праца ў калгасе (як правіла ахопліваў тры-чатыры вёскі) выконвалася членамі калгаса. Членамі калгаса з’яўляліся ўсе мужчыны і жанчыны старэйшыя за 16 год, якія адносіліся да калгасных вёсак. Адпаведна прафесіі працоўная група калгаса складалася з кіраўніка калгаса, яго намесніка, бухгалтара, яго дапаможніка, агранома – часта толькі прапарцыйна долі ўдзелу з другімі калгасамі – брыгадзіраў, рамеснікаў прадпрыемстваў (калгаснік, каваль і гд.), працаўнікоў па догляду за жывёлай (даяры, пастухі, працаўнікі па догляду за кабылай і гд.), вадзіцеляў трактараў і камбайнаў, таксама з абслуговага персаналу іншых машын і сельскагаспадарчых працаўнікоў.

Кіраўнікі калгасаў, іх намеснікі, бухгалтары, іх дапаможнікі, аграномы атрымлівалі пастаянную заробную плату за месяц, якая ў залежнасці ад ураджайнасці калгаса змянялася ў наступных межах [1, арк. 8]:

Згодна інфармацыі крыніц адно з першых распараджэнняў, што датычыліся аплаты працы мясцовага сельскага насельніцтва адносіцца да 3 верасня 1941 г. Яно ўтрымлівала ўказанні для прамежкавага рэгулявання зарплаты работнікаў калгасаў, машына-трактарных станцый і саўгасаў [2, арк. 12].

Удзельнікі калгаса не павінны былі атрымліваць дакладна ўстаноўленага заробку, а выпрацоўваць долю агульнага даходу. У сваю чаргу, замежным работнікам, якія не з’яўляюцца членамі калгаса, а таксама работнікам МТС і саўгасаў выплачвалася зарплата. Сцвярджалася, што каб забяспечыць бесперапыннае атрыманне прадуктаў прыроднага паходжання нямецкімі прыёмнымі пунктамі, выдача прадуктаў удзельнікам калгаса і доля харчавання ў зарплате строга не павінны перавышаць індывідуальныя патрэбнасці атрымальнікаў.

Работнікі калгасаў маглі атрымліваць узнагароду ў адпаведнасці са стаўкамі, сапраўднымі на 22.06.1941 г. (грашовыя сродкі + натураплата). Уводзіліся наступныя дырэктывы адносна аплаты працы калгаснікаў:

Кіраўнік калгаса (у залежнасці ад памеру прадпрыемства) – 300–1000 руб. / мес. Бухгалтар – пры тых жа ўмовах – 200–650 руб. / мес. Аграномы – пры тых жа ўмовах – 650–1000 руб. / мес. [2, арк. 15].

Прымаліся наступныя стандартныя стаўкі зароботнай платы работнікаў:

- а) арыенціровачная стаўка зароботнай платы для простых працоўных – 1,00 руб./гадзіна
- б) стаўка зароботнай платы для трактарыстаў, камбайнераў і г.д. – 1,25 руб./гадзіна.

У саўгасах зароботная плата ўсталёўвалася ў адпаведнасці з правіламі зароботнай платы, якія дзейнічалі на 22 чэрвеня 1941 года. Калі памер зароботнай платы па стану на 22.06.1941 г. быў невядомы, трэба было выкарыстоўваць наступныя стандартныя стаўкі зароботнай платы:

- а) Пагадзінная пагадзінная аплата працы мужчын. – 0,80 руб./гадзіна
- б) – жанчын, іншая жаночая праца – 0,64 руб./гадзіна
- в) – падлеткаў 16–18 гадоў – 0,64 руб.
- г) – трактарыстаў і камбайнераў – як у калгасах [2, арк. 16].

Інструкцыя аб кіраванні дзяржаўнай маёмасцю ад 17 лістапада 1942 г. разглядала пытанне рэгулявання занятасці і зароботнай платы насельніцтва. Інструкцыяй прадугледжвалася замарожванне зароботнай платы па аплаце працы служачых і рабочых на прадпрыемствах дзяржаўнай уласнасці [3, арк. 14].

Грашовая зароботная плата магла быць выдадзена па наступных стаўках:

- 1) Інспектары гаспадаркі, палявыя і стайні, кваліфікаваныя рабочыя і майстры, такія як кавалі, садоўнікі, перавозчыкі, млынары і інш., атрымліваюць штомесяц ад 250 да 300 рублёў.

- 2) Кваліфікаваныя рабочыя, якія працавалі пад кіраўніцтвам майстра, як кавалі, садоўнікі, млынары і інш., а таксама гіды па посуду і падзёшчыкі, якія знаёмыя з усімі работамі, атрымлівалі ад 180 да 200 рублёў у месяц.

- 3) Некваліфікаваныя работнікі старэйшыя за 16 гадоў атрымлівалі ад 160 да 180 рублёў штомесяц (7 рублёў за адзін дзень).

- 4) Рабочыя да 16 гадоў і вучні атрымлівалі ад 140 да 160 рублёў штомесяц (6 рублёў за адзін дзень).

- 5) Дзеці павінны былі атрымліваць 3 рублі ў дзень [3, арк. 14b].

Прадугледжвалася дапамога натуральнымі прадуктамі. У далейшым планавалася вылучыць працаўнікам калгасаў каля 50 % заробку ў выглядзе дапамогі ў натуральным выглядзе. Натуральнае забеспячэнне прадуктамі прадугледжвалася на мінімальным узроўні. Сцвярджалася, што любое павелічэнне абслугоўвання ў натуральным выражэнні, якое перавышала ўзровень харчовай бяспекі для працаўнікоў калгасаў, прывяло б да зніжэння вытворчасці калгасу, затрымання будаўнічых работ і, верагодна, да бартэрных здзелак, што лічылася непажаданым.

Інструкцыяй прадугледжваліся ўзнагароды мясцоваму насельніцтву за надзвычайную працу ў двары, стайні і ў полі, а таксама прэміі за звышурочныя і нядзельныя работы ў выглядзе грашовых або безнаяўных падарункаў у невялікіх памерах: 1–2 кг садавіны або 1 літр малака або забеспячэнне сняданкам і перакусамі для касцоў [3, арк. 16].

Галоўная сельскагаспадарчая група пакідала за сабой права пераглядаць стаўкі зароботнай платы і любыя неабходныя новыя правілы.

Сістэма аплаты працы ў калгасах захоўвала элементы савецкай.

Ацэначная адзінка – гэта так званы “працадзень”, адзінка вымярэння, якая зыходзіць з выпрацоўкі дарослага падчас каляндарнага дня, але не заўсёды супадае з ёй. Усе працы, якія адносяцца да аднаго класа, ацэньваліся аднолькавай колькасцю працадней, менавіта:

Працоўны клас	Ацэнка працы ў працаднях
I	0,50
II	0,75
III	1,00
IV	1,25
V	1,50
VI	1,75
VII	2,00

На працы, якія адносіліся да класа III, разлічаны адзін працадзень, на тых, што адносяцца да класа VI – 1,75 працадней і г.д. Па-за класавай сістэмы былі некаторыя выкананні з асобнай сістэмай ацэньвання, напрыклад:

Від працы	Ацэнка ў працаднях
Вадзіцель трактара пры абмалоце	3,60
Сарціроўка льнянога валакта	2,50
Набіць кальцо на бочку	0,45
Падкаваць капыта	0,03

У якасці прыкладаў падзелу працы на класы прыведзены наступныя:

Класы	Від прыналежна працы (не сустракаецца ў спісе)
I	

Падварочванне сена. Збор ураджаю суніцы і вішні.

Ачысціць і сартаваць насенне. Адвоз сена. Збор ураджаю маліны і парэчкі.

Вязаць і паўспіраць снапы; упарыць каня на палявых працах.

Пасыпаць штучныя ўгнаенні пры дапамозе машыны, ручным ці плужным араннем.

Узрыхляць зямлю плугам з адным лязо; Скошваць траву з выкарыстаннем машыны ці касы.

Падаваць снапы падчас малацьбы; складаваць салому ў стагі; ламаць лён.

Кожная праца з паложанай ёй колькасцю працоўных гадзін ацэньвалася не тады, калі калгаснік быў заняты працай увесь дзень, а калі ён выканаў норму выпрацоўкі, нягледзячы на яго затрату часу (ці затрату часу брыгады) [1, арк. 1]. Напрыклад:

Праца	Клас	Колькасць		Норма выпрацоўкі	Ацэнка ў працаднях
		працаўнікоў	коней		
Падвярнуць сена	II	1	—	2 га	0,75
Збор ураджаю клубніцы, сярэдні ўраджай	II	1	—	35 кг	0,75
Адвоз сена на 1 км	III	1	2	8 павозак	1,00
Вязаць і паўспіраць снапы;	IV	1	—	400–500 снапоў	1,25
Аранне, з адным лязо, глыбінёй 16-20 см, глеба сярэдняй цяжкасці	V	1	2	0,7–0,8 га	1,50
Скошваць траву з выкарыстаннем машыны ці касы.	VI	1	—	0,60 га	1,75

Колькасць выкананай працы кожным паасобку павінна была запісвацца кіраўніком бригады і безупынна заносіцца ў яго працоўную кніжку. Перыядычна працоўныя кніжкі прадстаўляліся ў “кантору” ці бухгалтарскае бюро калгаса для далейшага разгляду [1, арк. 2].

За кожны выкананы працоўны дзень калгаснік атрымліваў ад агульнага прыбытку пэўную колькасць прадуктаў харчавання (напрыклад, 3 кг зерня, некалькі кг бульбы, малако і г.д), дасюль крыху грошай (30 кап, 50 кап). Падчас сезона ён атрымліваў гэта пераважна авансам з канчатковага разліка. Канчатковы эфект залежаў непасрэдна ад ураджаю, таму яны падвяргаліся вялікім ваганням. Да размеркавання трапляла толькі астача ураджаю пасля выліку наступных паставак прадуктаў харчавання:

- 1) Пастаўка да дзяржавы (за вельмі нізкія цэны).
- 2) Натуральны падатак да дзяржавы.
- 3) Аплата прадуктамі харчавання да МТС для трактароў і другіх прац.
- 4) Аплата прадуктамі харчавання кіраўніцтву калгасам, аграномам, настаўнікам і гд.
- 5) Стварэнне загаданых фондаў.

Дадатковы прыбытак калгаснік атрымліваў у натуральнай форме са сваёй маленькай прыватнай гаспадаркі, таксама з продажу гэтых прадуктаў на свабодным “калгасным рынку” ў горадзе па цэнах, якія былі ў шмат разоў вышэй, чым дзяржаўныя рознічныя цэны. За гэта ён быў павінен плаціць высокі падатак. Увогуле рэальны даход калгасніка, таксама як работніка прамысловага прадпрыемства мог быць трошкі вышэй за пражытковы мінімум у савецкім сэнсе, як гэта адзначалі нямецкія крыніцы [1, арк. 3].

Акупацыйныя ўлады надавалі сельскай гаспадарцы выключна важнае значэнне як крыніцы забеспячэння харчаваннем вермахт і акупацыйныя структуры. У цэлым была захавана савецкая калгасная сістэма, але дэкларавалася неабходнасць правядзення зямельнай рэформы і пераходу да індывідуальных форм гаспадарання. Матэрыялы нямецкіх трафейных дакументаў даюць уяўленне аб арганізацыі землекарыстання і кіравання сельскай гаспадаркай ва ўмовах акупацыі, аплаце працы сельскага насельніцтва, стварэнні сістэмы падаткаабкладання, а таксама цэнавая палітыкі на сельскагаспадарчую прадукцыю. Увядзенне ў выніку праведзенага даследавання новага факталагічнага масіву ў гістарычную навуку дазваляе паставіць тэарэтычныя пытанні адносна метадалагічных падыходаў і навуковых схем аналізу акупацыйнага перыяду. Новыя дакументальныя крыніцы вызначаюць задачу неабходнасці дапоўніць існуючыя раней канцэптуальныя погляды на выкарыстанне германскімі акупацыйнымі ўладамі працы мясцовага насельніцтва новым падыходам, заснаваным на характарыстыцы паўсядзённых вытворчых узаемаадносін на акупаваных беларускіх тэрыторыях. На падставе ўведзеных ў навуковы зварот крыніц, а таксама сучасных метадалагічных падыходаў варта звярнуцца да аналізу стратэгіі выжывання насельніцтва ва ўмовах акупацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 412. Воп. 1. Спр. 4.
2. НАРБ. – Ф. 412. Воп. 1. Спр. 6.
3. НАРБ. – Ф. 412. Воп. 1. Спр. 9.